

C.S. LEWIS
EN
DE VIER TRAPPEN DER LIEFDE

**NASCHOLING VOOR OUD-STUDENTEN VAN HOGESCHOOL
DRIESTAR-EDUCATIEF**

2012 – 2013

Dr. Ewald Mackay

Inleiding

We gaan weer een tijdje vertoeven in het wondere land van C.S. Lewis. In de afgelopen jaren hebben we stilgestaan bij het leven en denken van Lewis. Het hart daarvan is de Liefde. God *is* Liefde. Liefde is de enige eigenschap van God die als zelfstandig naamwoord wordt genoemd, de andere eigenschappen worden in de vorm van bijvoeglijke naamwoorden genoemd – God is almachtig, alwetend en dergelijke. Liefde is ook het sleutelwoord in Lewis' denken en leven. We hebben daar uitvoerig bij stilgestaan: in de serie *The Golden Valley* stonden we stil bij de wereld die door God is geschapen als een Tuin der liefde. In de serie *The Waste Land* stonden we stil bij de wereld zoals die is geworden na de zondeval, een verwilderde tuin waar de liefde verkoelde en verduisterde. In de serie *Een venster in de tuinmuur* hebben we gezien hoe God de wereld niet aan zichzelf overlaat in duisternis, maar dat de werkelijkheid tal van vensters heeft op de hemel: het gebed, wonderen, de christelijke imaginatie zoals in Narnia en dergelijke. God laat ons niet los maar trekt ons uit de duisternis tot Zijn wonderbaar licht. Hij wil de tuin herscheppen en Christus die de Tuinman is daalde neer in de verwilderde tuin der wereld.

De liefde is aldus het hart van God en in Zijn schepping zijn de sporen hiervan, zelfs in een gevallen wereld, zichtbaar. Dit jaar willen we nader stil staan bij deze liefde als de meest basale structuur of karakteristiek van het geschapene. Niets en niemand kan zonder liefde. 'Zonder de liefde ware ik niets', zegt Paulus in 'het lied der liefde', I Kor. 13. Zonder de liefde ware de schepping niets.

We gaan spreken en denken over de liefde aan de hand van Lewis' boek *The Four Loves*, vertaald als *De vier liefdes*. Het is gepubliceerd in 1960. Het komt voort uit een aantal radiolezingen die Lewis op uitnodiging hield in Amerika in 1957. Hij mocht kiezen waarover hij die lezingen zou houden en geïnspireerd door zijn huwelijk met Joy Davidman ontstond het idee om het over de liefde in zijn verschillende facetten te doen. Volgens Lewis zijn er binnen de gegeven liefde-structuur van de werkelijkheid vier facetten of gestalten der liefde. Lewis citeert hier Thomas à Kempis waar deze in zijn boekje *De navolging van Christus* zegt dat al het hoogste ook al het laagste in zich draagt: er is een getraptheid in de wereld. De nederige zaken worden opgetild in de hogere en de hogere zaken zijn ook weer afhankelijk van de lagere. De liefde deelt hierin. Zij heeft lagere en hogere trappen maar die zijn alle met elkaar verbonden.

De vier trappen der liefde zijn 1) de genegenheid; 2) de vriendschap; 3) het huwelijk en 4) de liefde tussen God en mens.

We hebben maar drie middagen en daarom kies ik er voor om de eerste middag te kijken naar de eerste twee van de vier liefdes – genegenheid en vriendschap - en de tweede middag kijken we dan naar het huwelijk en de derde middag naar de liefde tussen God en mens.

Hopelijk heb je er iets aan voor je eigen levensweg! Lectori salutem!

Ik draag deze tekst op aan jullie als oudstudenten, we vormen zelf inmiddels een soort Inklings, inkt-mensen, lezers danwel schrijvers, vrienden bovenal, die elkander in vreugde en vrijheid mogen ontmoeten in de lewisiaanse tuin!

I. Genegenheid en vriendschap

Opening: I Kor. 13 / Ida Gerhardt, Het Veerhuis, 73 , 'Tuin van Epicurus':

Tuin van Epicurus

Voor de vrienden

*Gij die in eenvoud wilt tezamenhooren,
de tiende jaarkring sloot om onze dis, -
waar vriendschap open als het zonlicht is
werd ons een ongepeild geluk beschoren.*

*In arbeid werd der uren goud ontgonnen;
de volle rijkdom van het eigen ik
vindt ieder terug, gespiegeld in den blik
van wie aan hem zijn klaarte heeft gewonnen.*

*Zie naar het licht – hoe kleurt het mild en stil
ons samenzijn. Wat grenzen zijn gesteld
aan wie het noodige slechts nemen wil?*

*Nog ongeweten wegen zult gij gaan.
vriendschap – gij hebt haar reinigend geweld
alreeds beseft. Zoo weet: zij ving pas aan.*

1. Een eerste verkenning van 'liefde'

Wat is in de meest basale zin liefde? Lewis zou Lewis niet zijn als hij niet helemaal bij het kleinste begint. Het kleinste is ook weer het grootste: God is immers liefde en uit Zijn liefde komt alles voort. God schept een wereld buiten Hem. Die wereld is daarmee als het ware losgesneden van Hem. Omdat zij aan Hem ontspringt, mist zij Hem vanaf het moment dat zij wordt geschapen. Zij is in alles afhankelijk van Hem – heteronoom – en daarom mist zij Hem.

Liefde heeft heel sterk iets van verlangen naar, uitzien naar, zoeken naar de Ander of de ander.' Liefde' is een relatiebegrip. Het drukt de band uit tussen de ene en de andere.

Wanneer wij geboren worden gebeurt iets analoogs aan wat ik zonet beschreef ten aanzien van God. Het kind wordt letterlijk losgesneden van de moeder als de navelstreng wordt doorgesneden. Hij is dan een individu en 'individuale' betekent 'lossnijden'. Het kind moet zijn eigen weg gaan, maar dat wil niet zeggen dat dit leuk is. Vanaf het moment dat hij los is van zijn moeder, begint hij te huilen. Hij verlangt naar de moeder en ervaart eenzaamheid. Liefde heeft hier op een diepe en subtiele manier mee te maken. Liefde is een vorm van gemis tussen wezens die hun eigen, eenzame weg gaan. Ze moeten die weg ook gaan maar vanuit de eenzaamheid zoeken ze ook naar de verbinding met de ander. Zodra dit alleen maar een angst voor de eigen weg is, is het niet zoals het hoort. Dan kan de binding te sterk zijn en ons verlammen in de individuatie. Maar als zij goed en sterk is dan is juist de weg die we alleen gaan een weg waarop we verlangen naar de ander.

Dit is de wezenlijk karakteristiek van liefde: de grondtrek van God die verlangt naar Zijn schepselen en van schepselen die naar Hem en naar elkaar verlangen. Liefde is gericht op de vervulling van zichzelf in en door de ander / Ander. Liefde is de spanning tussen gemis en verlangen naar vervulling.

Liefde heeft op alle niveaus ook vrijwel altijd iets in zich van jaloezie. Negatief geduid is dit iets ergs – de ontorechte jaloezie van een kind dat egoïstisch is – maar positief geduid heeft het iets goeds in zich: de ander is zo wezenlijk deel van jou dat je hem ook niet kwijt wilt raken. Jaloezie drukt een bepaalde vorm van uniciteit uit, die alle liefde – zij eht per trap van liefde verschillend – kenmerkt.

Liefde omvat aldus verlangen, gemis, zoeken, vinden en ook jaloezie als vrees voor verlies.

Lewis geeft vanuit deze wezenstrek van de liefde voorts twee distincties:

De eerste onderscheiding is die tussen gevende en ontvangende liefde. Liefde wil ontvangen, in de zin dat het kind verlangt naar de liefde van de ouder, maar zij wil ook geven omdat zij weet dat de ander hiernaar verlangt. Beide zijn complementair. Ze zijn als het goed is niet op voordeel gericht - 'als jij mij dit geeft, geef ik jou dat' – maar op het vervullen van elkanders verlangen naar een diepe vorm van eenheid: daarin ervaren wij ons geluk.

De tweede onderscheiding is die tussen behoefteverlangen en waarderingsverlangen. Behoefteverlangen is eigenlijk geen echte liefde. Als we dorst hebben dan verlangen we naar water, maar het gaat ons niet om het water op zichzelf: zodra we een glas ervan op hebben, verdwijnt het verlangen. Dit is dan ook niet echt liefdesverlangen te noemen. Waarderingsverlangen daarentegen wel. Zij is het verlangen naar iets of iemand om zichzelfs wille. Ik kan verlangen naar de ander en dat blijft ook als ik bij die ander ben. Ik kan verlangen naar het horen van *Jesus bleibet meine Freude* van Bach omwille van die muziek zelf.

Met behulp van deze wezenskarakteristiek van liefde als verlangen dat het gevolg is van een vorm van individuatie van schepping en schepsel uit God of uit onze moeder, en de twee distincties van geven – ontvangen en behoefteverlangen - waarderingsverlangen gaat Lewis dan de soorten liefde verkennen. We kijken nu naar genegenheid en vriendschap en ook naar Lewis' eigen genegenheden en vriendschappen!

2. Genegenheid

We beginnen bij de onderste trap van de liefde. Hier bevindt zich de genegenheid, het Griekse woord ervoor is *storgo*. Genegenheid is volgens Lewis 'de meest katholieke vorm van liefde' (p. 41). Hiermee bedoelt hij dat ze zeer algemeen is, breed verbreed en herkenbaar voor velen. Denk aan de liefde die dieren voor hun jongen of soortgenoten hebben, denk aan de meest eenvoudige vorm van liefde van moeder en kind, etc. Denk ook aan liefde voor iemands leerlingen of collega's. Tenslotte kun je ook aan meer ding-achtige liefde denken: liefde voor het vaderland, liefde voor de natuur, voor een schilderij enzovoort.

Voor alle duidelijkheid: liefde van moeder en kind is meer dan alleen dit genegenheidsniveau, want ze heeft als het goed is ook iets van vriendschapsliefde – elkaar werkelijk leren kennen – of huwelijksliefde – ze is vrucht van het huwelijk en deelt daarin, en zelfs liefde tussen God en mens: onze kinderen zijn in ons geheiligd wanneer we God liefhebben. Maar op het meest basale niveau is genegenheid dan dus de primaire liefde van moeder en kind (zelfs een ontaarde moeder zal dit nog hebben!). (Analoog aan de hogere trappen van de moeder – kind liefde is ook wel liefde tussen dier en mens te zien: soms kun je met je hond een zeer ontroerende genegenheid hebben die bijna iets van vriendschap is en hetzelfde kan gezegd worden van leerlingen, collega's en zelfs dingen zoals een schilderij!).

Jaloezie speelt hier een rol. In positieve zin is het de erkenning van de unieke relatie tussen ouder en kind. Het unieke is breder dan bij bijvoorbeeld het huwelijk, waar het gaat om één man en één vrouw. Bij genegenheid zijn meerdere personen betrokken: twee ouders en één of meer kinderen.

Bij genegenheid is sterk de eerste distinctie van gevende en ontvangende liefde aanwezig. Geven en ontvangen spelen hier wellicht een grotere rol dan bij hogere liefde-treden. Een kind is nu eenmaal heel erg afhankelijk van de ouder voor bijvoorbeeld eten en veiligheid dus claimt hier relatief veel.

Bij genegenheid is in mindere mate de tweede distinctie van behoefteverlangen en waarderingsverlangen aanwezig. Het kan wel zo zijn dat ouders kinderen vooral als behoefte zien – een goede oudedagsvoorziening – of omgekeerd, dat kinderen ouders alleen als gratis bankrekening beschouwen, maar als het goed is gaat het om de werkelijke waardering van de ander, ook los van de primaire behoefte. Naarmate kinderen ouder worden wordt dit als het goed is ook meer zichtbaar, dan verdwijnt de afhankelijkheid van behoefte.

3. Vriendschap

Vriendschap is een geheel eigen, unieke trede der liefde. In het Grieks wordt zij aangeduid als *philia*. Vandaag de dag wordt hij laag geschat volgens Lewis. We kennen overigens uit de traditie en uit de literatuur vele grandioze vriendschappen! Denk aan Pylades en Orestes, Romeo en Julia, de vriendschap in het boek *Le Grand Meaulness* van Alain-Fournier, Chaim Potok's *The Chosen* of aan de grote vriendschap van Ida Gerhardt met haar leraar Leopold.

In de Oudheid gold de vriendschap zelfs als hoger dan de huwelijksliefde. Dat is in de vroege Kerk veranderd. Daar gold het huwelijk als hoger, hoezeer de vriendschap ook hoog werd geschat. Maar het huwelijk is het eerste beeld van de liefde van God en mens – de Bruid als de Kerk en Christus als de Bruidegom – en daarom is dat hoger, ook al heeft de relatie tussen God en mens – als tweede beeld – ook iets van vriendschap: Mozes sprak met God 'van aangezicht tot aangezicht als met een vriend', en is er niet het ontroerende beeld van de vriendschap tussen David en Jonathan?! In de moderne tijd is de vriendschap enigszins op zijn retour gegaan. De Romantiek stelde de romantische liefde van man en vrouw zo hoog dat de vriendschap er wel onder moest lijden. Vanuit de moderne unisex-beweging (man en vrouw zijn eigenlijk helemaal hetzelfde behalve een paar lichamelijke eigenschappen) is er het idee ontstaan dat je alles met elkaar moet delen, dus ook je vrienden zie je niet meer alleen maar altijd met de partners van beide vrienden erbij, terwijl vriendschap sterk iets exclusiefs heeft, iets van een verbond van twee mensen! Lewis was getrouwd en de vrienden kwamen ook met partners bij hem thuis maar ze hadden ook hun eigen unieke vriendenwereld!

Vriendschap is minder katholiek dan genegenheid. Je mag al heel blij zijn als je één echte goede vriend mag kennen, en misschien zijn er enkele echte vrienden in ons leven, maar velen zullen het er niet zijn. In onze netwerktijd hebben we duizenden mensen 'ge-liked' tot vrienden, maar dat is een inflatie van het woord vriendschap!

We kunnen wel meer dan één vriend hebben en daarin is vriendschap minder exclusief dan het huwelijk. Overigens heeft elke vriendschap wel iets sterk exclusiefs, het is vaak een verbond tussen twee mensen waar anderen moeilijk grip op krijgen, het is iets heel sterks en eigen soortigs!

Vriendschap zit aldus tussen genegenheid en huwelijk in. Meestal begint het bij vriendschap met genegenheid, omdat je iets gemeenschappelijks hebt met elkaar, en dan groeit het uit tot het wonder der vriendschap zelf. Het kan zeer grote hoogten kennen. Van David en Jonathan gold zelf dat 'meer dan der vrouwen liefde' hier was. Sommigen hebben gelezen, zo Maarten 't Hart, dat het hier om homoseksualiteit gaat, maar dan snap je niet wat vriendschap is. Over hen die zeggen dat vriendschap altijd iets homoseksueels is, zegt Lewis:

'Wie de vriendschap niet anders kan zien dan als een vermomming of vervorming van de eros (het huwelijk, EM) en niet als een zelfstandige liefde, verraadt daarmee dat hij nooit een vriend heeft gehad' (63).

(in deze hoofdstukken zegt Lewis overigens op zichzelf niets over homoseksualiteit als zodanig). Als vrienden kun je elkaar omhelzen maar dat is niet seksueel, aldus Lewis. Vriendschap kan wel zeer hoog zijn maar zij is van een eigen orde. In feite geldt ook hier weer dat het op de andere trappen ook kan wonen: bij genegenheid geldt dat het kan uitgroeien tot vriendschap, bij het huwelijk geldt dat het als het goed is ook de vriendschap in zich herbergt, en ook God kan gekend worden 'als een Vriend'.

Jaloezie kan wel spelen, als de ene vriend de ander zijn andere vrienden misgunt, maar echte vriendschap is betrekkelijk niet-jaloers, ze kan het velen dat de ander andere vrienden heeft.

Meestal zijn vrienden van hetzelfde geslacht maar dat hoeft niet, ook al is een man – vrouw vriendschap wel zeldzamer! Ook Lewis zelf had iemand als Dorothy Sayers als vriend(in), naast Joy Davidman die zijn vrouw was, en dat ging goed samen.

Vriendschap is in termen van de eerste distinctie veel minder een vorm van geven en ontvangen dan genegenheid. Vriendschap heeft iets heel zelfstandigs. Je bent geen familie en zelfs stand en beroep hoeven helemaal niet hetzelfde te zijn: dat kan ook omdat het een hoge mate van vrijheid in zich draagt. Je kan ook heel goed vrienden zijn terwijl je verschillende levensovertuigingen hebt, waar dat bij man en vrouw in een huwelijk veel complexer ligt in verband met de opvoeding van de kinderen, bijvoorbeeld.

Vriendschap is in termen van de tweede distinctie sterk een waarderingsverlangen. Onze primaire behoeften liggen niet bij de vriendschap. Vrienden zie je op gezette tijden en dan is er altijd de gelijkwaardigheid. Er is het je vermeien in de ander en in de vriendschap als gestalte, om zichzelf wille. Meestal ga je dan na een tijdje weer uiteen, ieder gaat zijns weegs, maar de vriendschap wordt innerlijk mee gedragen in de eigen levensweg en is een voortdurende gestalte, een land waarin me wonen kan zonder de ander alle dag te hoeven zien, ook al is er ook weer het verlangen daartoe.

Heel Lewis' betoog is één lofzang op de vriendschap, en erin klinkt al zijn eigen ervaring op dit gebied mee. Ik eindig dit inhoudelijke gedeelte daarom met een citaat dan een goede brug kan vormen naar het biografische gedeelte over Lewis' genegenheden en vriendschappen:

'Dat zijn de gouden avonden; als je met zijn vieren of vijven (om samen, EM) na een lange dag wandelen bij elkaar zit in een herberg; sloffen aan, voeten uitgestrekt naar het vuur, glas bij de hand. De hele wereld, en nog iets daarbuiten, stelt zich open voor onze geesten tijdens onze gesprekken; niemand legt een claim op of voelt zich verantwoordelijk voor een ander, omdat ieder vrij man is en de gelijke van de anderen, alsof we elkaar pas een uur geleden voor het eerst ontmoet hadden; en tegelijk worden we omgeven door een door de jaren heen gerijpte genegenheid. Iets schoners heeft het leven – het natuurlijke leven – niet te bieden. Wie zou dit ooit verdiend kunnen hebben?' (p. 74).

4. De genegenheden en vriendschappen in Lewis' leven

Lewis had een zeer grote hang naar genegenheid en vriendschap.

a. Genegenheid

Wat de genegenheid betreft, koesterde hij zich in het gezinsleven thuis. Hij hing sterk aan zijn ouderlijke wereld en aan zijn broer Warren. Met name met zijn moeder en met zijn broer Warren ging dit nog veel verder dan genegenheid, een zeer hoge vorm van vriendschap had hij altijd met zijn broer en hij hing zeer aan zijn moeder en haar vroege dood was een zeer zware slag voor de tienjarige Jack Lewis. Met zijn vader was de band, na een crisis toen Lewis studeerde en het geloof losliet, ook van een innige genegenheid.

Lewis kende een grote genegenheid jegens de mensen om hem heen, met name zijn studenten. Hij was een echte kameraad voor wie hem wat beter kende en liet zijn studenten nooit in de kou staan. Met zijn lezers onderhield hij vele briefwisselingen en hij gold als een beminnelijk mens onder vrijwel allen die hem kenden.

Hij hield ook zeer van de goede dingen des levens. 'Geef mij een grote kop thee en een goede pijp en ik ben volmaakt gelukkig'. Hij hield van de boeken, het huis om hem heen, de vertrouwde kamer te Oxford, een goede wandeling. Hij hield van de natuur maar niet als een Romanticus maar als een christen: de natuur is enerzijds vol eten en gegeten worden, maar zij weerspiegelt ook iets van het paradijs en van de tuin die komt! Hij hield van Engeland maar dan niet als een nationalist zoals Kipling, maar zoals Chesterton: je houdt van je land omdat je er altijd al woonde en er zo mee vertrouwd bent.

Eigenlijk zijn de genegenheden van Lewis al vormen van hogere liefde, zoals vriendschap: hij hield werkelijk van de goede dingen.

b.Vriendschap

Op de kostscholen waar Lewis op zat was het een harde leefwereld en veel echte vrienden had hij hier niet. Zijn broer Warren was zijn eerste echte vriend. Wel waren sommige leraren vrienden voor hem: Smuggly, die Lewis werkelijke liefde voor de poëzie bijbracht, Miss Cowie die zich werkelijk over hem ontfermde en bovenal 'Old Knock' ofwel Kirkpatrick, de leraar die hem leerde om echt kritisch te denken. Deze vriendschappen waren echter van tijdelijke aard.

In Oxford had hij goede vriendschappen met zijn jaargenoten, vooral met Paddy Moore. Maar aan het front van WOI verloor hij ze allen.

Pas na zijn studie ontmoet hij in Oxford een kring van mensen die zijn echte vrienden voor het leven zijn geworden. Dit gebeurt rondom een vriendenkring rond Tolkien. Tolkien ontmoette Lewis en ze ervoeren genegenheid voor elkaar,. Ook al was Lewis nog atheïst en Tolkien een gelovig mens. De genegenheid is gerijpt tot vriendschap tussen die twee. Tolkien had een kring rond zich, 'De Kolenbijters', genoemd naar een IJslands volk der Kobitar, dat in de oude tijden rond het vuur zat in de barre winter en dan luisterde naar verhalen. Deze kring ging al gauw over op een andere naam: *The Inklings*. Dit woord betekent twee dingen, 1) 'vage vermoedens', dus zoiets als een 'zoekterm'; 2) los van elkaar genomen, dus als 'Ink – lings': 'de inktlieden', ofwel de schrijvers!

Ze kwamen bijeen in de pub The Eagle and Child, wekelijks, en lazen elkaar elkaars manuscripten voor Hier werden Narnia en The Lord of the Rings geboren. De vrienden waren onder anderen: Jack en Warren Lewis, J.R.R. Tolkien, Hugo Dyson, Dorothy Sayers, Charles Williams, Owen Barfield, Cecil Harwood en Robert Harvard. Ik pik er drie uit:

Dorothy Sayers (1893 – 1957), zij was de beroemde detective schrijfster van de boeken over Lord Peter Wimsey, na Sherlock Holmes de beroemdste Engelse romandetective! Zij was ook nog theoloog en schreef prachtige boeken daarover, en ze leerde zichzelf Italiaans om de dichter Dante te kunnen lezen en zijn magistrale boek *De goddelijke komedie* in het Engels te vertalen: nog steeds verkrijgbaar in The Penguin reeks!

Charles Williams (1886 – 1945), een groot en visionair denker, schreef veel Fantasy, en Lewis' Narnia is daar zeker door beïnvloed. Hij was een syncretistische denker, die christelijk denken verbond met bijvoorbeeld de eosterische tradities van de Rozenkruisers; Lewis had veel debatten met hem, want Lewis vond hem in een aantal opzichten 'kettters'! Hij was ook een groot kenner van de al genoemde dichter Dante.

Owen Barfield (1898 – 1997), een groot kenner van mythen en van beeldspraak, hij schreef prachtige dingen over de geschiedenis van woorden, zo het woord 'spiritus' voor geest dat ook wind en adem betekent en zijn stelling was dat de beelden die de woorden belichamen spiegels van de tijdgeest zijn waarin ze ontstonden. Ook hij las veel Dante, die immers vele beelden gebruikt in zijn werk.

Als je je dan bedenkt dat de vrienden besloten een vriendenboek te maken voor Charles Williams, over Dante, en het boek heet *Essays presented to Charles Williams* (1947), waarin Tolkien, Lewis, Dorothy Sayers en Owen Barfield opstellen schreven over Dante, dan denk je: was ik daar toch bij geweest!

Hier woonden diepe ernst, werkelijke genegenheid maar ook die verrukkelijke Britse humor tesamen, en dat vergezeld van een groot glas thee of bier, een goede pijp, een warm haardvuur en de boeken en aanwezigheid der vrienden.

Conclusie

We hebben iets gezien van de liefde Gods die een werkelijkheid schept waarin - zelfs in de schaduwlanden - er liefde woont. Van de vier vormen die Lewis onderscheidt hebben we er twee gezien, de genegenheid en de vriendschap. Beide zijn inventies Gods die Hij ons schenkt. Ze drukken vormen van verlangen uit naar de ander, als wezenstrek van heel de geschapen wereld.

Licht in dit alles niet iets op van hoe God deze tuin der liefde bedoeld had, maar waarvan in de verwilderde tuin nog kleine resten zijn overgebleven. 'Wie zou dit ooit verdiend kunnen hebben?'

II. Huwelijksliefde

Opening:

We lezen Hooglied 2, het oudtestamentische lied der liefde (wat in NT I Kor 13 is)

We lezen daarnaast Mechtild van Maagdenburg, een middeleeuwse mystica (het 'van nature' in dit gedicht moet je lezen in die zin dat we van nature zo zijn bedoeld; na de val is er de genade nodig om de natuurlijkheid te herstellen!):

'De ziel:

*De vis kan in het water niet verdrinken,
De vogel in de lucht omlaag niet zinken,
het goud kan niet bederven in het vuur,
waar het zijn glans ontvangt, zijn diepe kleur.
Aan alle schepselen heeft God gegeven,
dat waar zij van nature in leven.
Hoe zou ik dan ooit mijn natuur weerstaan?
Voor alle dingen moet in God in gaan,
Die mijn Vader is van nature,
mijn Broeder naar Zijn menselijkheid,
mijn Bruidegom uit minne,
en ik Zijn liefste van voor den beginne.'*

Inleiding

In de vorige bijeenkomst hebben we gezien hoe de liefde Gods meest wezenlijke eigenschap is en hoe de liefde tevens een zeer wezenlijke eigenschap van de schepping is: de schepping draagt immers Gods stempel. Door de val is dit geschonden maar niet verdwenen: er is nog steeds de liefde, anders zou de wereld nu reeds een hel zijn. Bovendien is het de genade die de liefde werkt zodat de liefde zijn oorspronkelijke glans begint terug te krijgen, om hierna volmaakt te zijn.

We gaan nu kijken naar de derde liefde, dat is de Eros. Dit woord moet niet vertaald worden met het woord 'erotiek' (ook al is dat van dit Griekse woord afgeleid), maar met huwelijksliefde ofwel die liefde die ook het lichamelijke aspect in zich draagt. Dit is een kwetsbaar gebied. Lewis schrijft erover in zijn hoofdstuk uit De vier liefdes. We zullen het gebied gaan verkennen. Ik wil dit eerst inhoudelijk doen en daarna biografisch: uiteindelijk zijn we aan de biografische verkenning niet toegekomen dus die schuif ik door naar de volgende keer en dan komt dit bij de liefde tussen God en mens (dus nu zal ik ook alleen de inhoudelijke verkenning kort beschrijven).

1. Inhoudelijke verkenning

Lewis verkent de huwelijksliefde door naar een aantal aspecten te kijken:

a. Waarderingsgenoegen en behoeftegenoegen

Bij de vorige bijeenkomst zagen we dat een instrument dat hij hanteert om op een verwonderende, open manier naar liefde te kijken, zijn onderscheid is tussen waarderingsverlangen en behoefteverlangen. Wat is huwelijksliefde in dat licht? In feite heeft het van beide iets in zich. Het is zeker ook een bepaalde behoefte,

bijvoorbeeld naar opheffing van eenzaamheid, naar nabijheid, intimiteit. Soms kan het platte behoefte zijn naar geld (de bruidschat!) of naar het puur lichamelijke. Behoefteverlagn is ook niet verkeerd en mag er ook zijn zolang het niet zichzelf verabsoluteert want dan is het egoïsme, eigenliefde in plaats van liefde voor de ander.

Wezenlijker is dus het waarderingsverlangen. Het gaat als het goed is om de ander zelf. We houden van de ander om haars of zijns zelfs wille. Het is goed om daar te zijn waar de ander is. Dat is in zichzelf genoeg. In die zin lijkt het op vriendschap.

Vriendschap hoeft niet per se een deel te zijn van liefde al is het dat vaak wel. Je moet wel een bepaalde gemeenschappelijkheid hebben om samen te kunnen leven. Tegelijk kan er soms ook groot verschil, bv. In belangstelling, opleiding, werk en dergelijke zijn. Vriendschap is wat dat betreft homogener.

b.Jalouzie

Dit hebben we niet behandeld maar ik voeg het wel toe: Bij huwelijksliefde hoort vrij sterk de notie van jalouzie. Vrienden delen we met meerdere mensen maar de relatie tussen geliefden is als het goed is uniek (bizarre ideeën als van D'66 –er Boris Dietrich daar gelaten die nu pleit voor invoering van het polygame huwelijk). Jalouzie heeft hier een positieve plaats, nl. van bescherming en veiligstelling. Het is zeer opmerkelijk dat zelfs zeer libertijnse mensen uiteindelijk toegeven dat ze ondanks alle vrijheden altijd jaloeers waren als de ander vreemd ging: blijkbaar is dat deel van het door God ingeschapen kennen van de morele orde, het geweten!). Jalouzie heeft ook een negatieve pool: als ze puur wantrouwen is jegens de ander en de ander als een bezit beschouwt, dan is het puur irrationeel egoïsme: een vernietigende kracht).

c.Venus en Eros

Lewis onderscheidt tussen Venus en Eros. Hij doet dit om twee begrippen te hebben die hij nodig heeft om de werkelijkheid van het huwelijk naar een bepaald aspect woorden te kunnen geven zodat we kunnen begrijpen. Immers, in het huwelijk speelt het lichamelijke aspect – en dat noemt hij Venus, naar de godin der liefde – een rol maar het is meer dan dat alleen, en er zijn ook huwelijken waar Venus geen rol speelt maar alleen de Eros – dat hij definieert als de huwelijksliefde in meer geestelijke, dus niet-lichamelijke zin.

Hoe zit het in de Bijbel met Venus en Eros?

Venus wordt in OT positief gewaardeerd. Man en vrouw zullen één vlees zijn en kinderen verwekken. Dat is ook als er geen zondeval zou zijn geweest de opdracht: dan zouden er ook kinderen zijn geboren in het paradijs, i.t.t sommigen wel denken in de traditie! Het grote verschil zit hem hierin dat na de val kinderen in smart zullen gebaad worden. Wel wordt in OT impliciet polygamie of bigamie veroordeeld: je proeft dat uit de woorden, meer dan dat het expliciet wordt verboden. Salomo's afgoderij was er bv. een direct gevolg van. Het Hooglied laat het zeer duidelijk zien, zeker in het Hebreeuws zeer plastisch: het is door onze statenvertalersmannen nog wat gekuist! Wel was er discussie of het wel in de canon van OT mocht, onder de rabbijnen, in de 1^e eeuw na Chr.

In NT is Venus ook positief, zij het veel minder aanwezig. Het is goed en Paulus waarschuwt in feite tegen onthouding.

Voor Eros geldt ongeveer hetzelfde in OT, positieve waardering. In NT ligt het lastiger. 'Het is beter te trouwen dan te branden' is een vrij negatieve uitspraak van Paulus. De context is heil dat de vroege Kerk geloofde dat Christus spoedig zou wederkomen na een korte hevige strijd en in die setting kun je beter niet gehuwd zijn, vergelijk met WOII: wie in het verzet zat kon beter niet gehuwd zijn! Dit betekent dus geen negatieve huwelijksvisie in het algemeen: dit leert ons dat we dus niet zogenaamd letterlijk moeten lezen maar altijd moeten interpreteren vanuit de context van het geheel!

Naast de Bijbel is er de traditie der eeuwen. Lewis behandelt die kort: er zijn drie visies op lichaam / huwelijk. De eerste ziet het huwelijk / lichaam zeer negatief: het lichaam is een kerker, soma sema zegt Plato. Deze is in de Kerk ook van invloed geweest: het celibaat vd priesters komt er uit voort. Dit acht Lewis niet Bijbels –

behalve voor wie dat echt kan en wil, zoals Paulus, maar niet voor priesters: je ziet wat er van komt in de huidige schandalen in de RKK.

De tweede ziet de lichamelijke liefde juist zeer positief. Dan wordt het een godheid. Dat is in het heden het geval, zo zegt Lewis: er is een overspannen aandacht voor de lichamelijke liefde. Arme jongeren zo zegt hij, die vandaag moeten voldoen aan een overspannen ideaal van perfecte liefde: 'De psychologen hebben ons zo behekst met het oneindige belang van een volledige seksuele aanpassing aan elkaar en de bijna-onmogelijkheid ervan, dat ik begin te geloven dat jonge stellen tegenwoordig aan de slag gaan met de verzamelde werken van Fried, Kraft-Ebbing, Havelock Ellis en Dr. Stopes op hun nachtkastje' (99). Dit is het ook niet.

De derde is het wel. Dat is de visie van Franciscus – actueel vanwege de nieuwe paus! Franciscus noemt zijn lichaam 'Broeder ezel'. Dit moeten we goed elzen. Een ezel is een heel mooi en vertederend dier maar heeft ook iets tragikomisch. Het is onze broeder maar het is ook iets waar we het liefhebbend ook om moeten lachen: het relativeren! Het mag er zijn maar overdrijf niet. Dat is de christelijke visie. Lewis sluit hier bij aan.

d. Gebrokenheid

De huwelijksliefde deelt in de gebrokenheid. Lewis realiseert zich dat ook goed als hij erover schrijft. Hij is voor alles een pastor. Hij kreeg ook veel brieven van lezers die reageerden op zijn boeken. In zijn boeken schrijft hij meest algemeen en positief over de liefde. Dat komt deels ook doordat hij heel lang een vrijgezel was en er ook een zeer romantisch beeld van kon hebben daardoor. Wanneer hij getrouwd is dan is dat huwelijk betrekkelijk kort geweest, en zeer bijzonder en uniek, dat maakt het ook niet helemaal vergelijkbaar altijd met andere huwelijken.

Maar hij wist van de gebrokenheid af.

Een goede vriend schreef, Vanauken, schreef hem – met dank aan Vincent heb ik zijn boek *Getroffen door genade* – bijvoorbeeld over homosexualiteit. Wat moet je daar van denken? Lewis is dan voorzichtig. Hij zal altijd de pastorale kant kiezen. Er wordt immers heel vaak gescholden en er is veel eenzaamheid onder hen die bij zichzelf ontdekken dat ze homoseksueel zijn. Uiteindelijk zegt hij dan wel dat de praktisering volgens hem niet Bijbels is. Hij grijpt hierbij terug op wat we net zagen, dat eht lichaam niet al te belangrijk mag zijn en niet onze identiteit uitmaakt. Het is wel belangrijk tegelijk, maar niet beslissend over identiteit: dat is eht ook niet bij heteroseksuelen: je ziel maakt je identiteit uit. Om die reden – en omdat Lewis zelf jaren vrijgezel was – vergelijkt hij dan een homoseksuele mens die in onthouding leeft met een vrijgezel: beiden dragen dat offer met zich mee, maar God kan het draaglijk maken.

Lewis heeft zelf als vrijgezel ook de eenzaamheid gekend. Hij en Joy hebben ook geen kinderen samen gehad, door haar ziekte was daar niet eens de gelegenheid voor, zij had wel een zoon van haar vorige man. Ook hier liggen vaak moeilijke dingen.

Hij wist ook van echtscheiding, ruzie, en alles wat er meestal mee samen gaat. Hij schrijft er niet zo veel over. In genoemd boek van Vanauken wel dat echtscheiding ten diepste niet mag, maar als de tragiek en het conflict onleefbaar zijn en herstel niet er kan zijn, dan moet het.

Hoofd

De tekst dat de man het hoofd is van de vrouw wordt vaak zeer negatief gezien door feministes. Maar ze kunnen niet lezen. Het hoofd is de man alleen voor zover en zoals Christus dat was. Dat niet de macht spelen maar dat is dienen. Het is zelfs je leven offeren als de nood aan de man is voor je vrouw en kinderen. Hij zegt dan: 'De fanatiekste feministe hoeft niet jaloers te zijn op de kroon die het mannelijk geslacht ... krijgt opgezet, ... want het is een doornenkroon' (107).

Het is in dit licht – en de heidense volken kennen dat ook – goed dat er in geval van een beslissing één het hoofd is en dat dat dan de man is. Je wilt, zo zegt Lewis, toch niet dat het bij jou is zoals bij de buurvrouw die 'de broek aan heeft' of 'het nekje is waar het hoofd om draait'. Maar dit is in feite in een goed huwelijk nauwelijks nodig, dat is meestal heel democratisch.

Eeuwige liefde

Lewis heeft een bijzondere opvatting over de liefde in de eeuwigheid. Mijn bron is heur het genoemde boek van Vanauken. Daar zet hij dat uit bv. de tekst mbt de overspelige vrouw, dat wat zij deed zonde was omdat het huwelijk zo hoog is dat het eeuwig is. Hij gelooft dat hierna weliswaar er geen huwelijken meer zijn maar dat er iets van de bijzondere band blijft. We herkennen elkaar immers en zoals je je eigen vader zal herkennen en altijd er iets bijzonders blijft tussen jou en hem, want een ander niet heeft, zo ook bij man en vrouw. De context van dti alles is de briefwisseling emt Vanauken over de vrouw die deze man – beiden waren leerlingen van Lewis – verloor aan de dood.

Voor de goede verstaander is het gedeelte uit A Grief Observed, waar we de serie over het lijden bij stil stonden hier van belang. Ter herinnering: daar schreef Lewis dat Joy toen ze stierf niet naar hem keek maar naar de Eeuwige Fontein: hij citeerde hier Dante's Goddelijke Komodie, waar Dante dit van Beatrice zegt. Dit stukje citeert hij opmerkelijk genoeg ook in Vanauken (p. 219) over het eeuwige huwelijk: we moeten als het ware als geliefden naar Christus, de Eeuwige Fontein zien, en in dat loslaten herkennen we dan ook weer elkander als elkanders geliefden die nu in Christus verbonden zijn.

Beeld van Christus

Voor Lewis is het wezen van het huwelijk dat ze spiegel is van Gods liefde voor de gelovige of voor de Kerk. Daarover gaat het volgende keer dus ik houd dat nu kort, maar het is wel van belang om dit hier op te merken. Ten diepste is het christelijke huwelijk een spiegelbeeld van Gods liefde voor ons. Daarom is het ook wel van groot belang dat geliefden beiden ook in Hem zijn. Naast vele praktische problemen – hoe voed je de kinderen op en dergelijke? – is het geloof zeer wezenlijk voor deze spiegeling. Nu zijn er ook huwelijken waar de één niet en de ander wel gelooft – en er staat ook een tekst dat de man in de vrouw is geheiligd en andersom – maar het is en blijft zeer riskant en kwetsbaar. Dit vindt in deze spiegelgestalte zijn grond.

Tot zover de inhoudelijke verkenning van de huwelijksliefde volgens Lewis. Volgende keer gaan we verder met de vierde en hoogste liefde, de liefde Gods voor de mens.

III. De liefde Gods

Opening

We openen deze derde en laatste middag (29 mei 2013) van dit schooljaar met I Joh. 4: 7 – 19, waar het gaat over God Die Liefde is. Voorts lezen we J. van der Waals' gedicht 'Eén ding is nodig' uit *Gebroken kleuren*, 19.

'Indien ik de talen der mensen sprak
En der engelen taal,
Ik ware, zo mij de liefde ontbrak,
Een luidende schel, een klinkend metaal.

Indien ik in de toekomst las
En profeteerde,
En alles, wat verborgen was,
Verstond en leerde,
Indien ik dat geloof bezat
Dat bergen verzet, maar de liefde niet had,
Ik ware niets – een ledig vat.

Indien ik ook tot onderhoud
Des armen al mijn goed en goud
Had uitgedeeld, zo ik mijn leven
Als offerande had gegeven,
Indien ik mijn lichaam verbranden liet,
Wat nuttigheid zou het mij geven,
Had ik de liefde niet.'

Inleiding

We moeten van de vorige middag nog het biografische deel van Lewis' huwelijksliefde doen, maar ik kan het bij de vierde liefde die voor vanmiddag het hoofdthema is, heel goed inschuiven en doet dat dus binnen dit kader. De vierde liefde is de liefde Gods (agape of caritas). We komen aan bij de spits van het boek *De vier liefdes*. In deze vierde liefde is alles vervat en zij is daarom ten diepste de eerste liefde.

We zullen een aantal facetten van deze liefde doordenken:

1. 'Love is enough'

Lewis opent met een gedicht van William Morris, 'Love is enough'. Hiermee wil de dichter zeggen dat liefde een en al is en het hoogste in het leven. Hij bedoelt hier aardse liefde, vooral de romantische liefde tussen twee geliefden. Lewis vertelt dat iemand dit gedicht eens recenseerde in een recensie van twee woorden: 'niet dus'. In onze tijd kom je dit denken over liefde ook overall tegen. Van Sonfestival tot de winnende film in Cannes is het al liefde wat de klok slaat. Dit is echter de in zichzelf rustende liefde: autonome liefde. Zij is afgesneden van elke hogere oorsprong. Het is humanistische, immanente liefde.

Lewis noemt deze liefde 'de tuin'. Hier klinkt onze thematiek van de tuin ineens op! Lewis zocht zelf ook ooit de tuin, maar hij vond de Tuinman: Christus. De tuin is hier het beeld van de liefde die aards en autonoom is. Opmerkelijk is wel dat blijkbaar de mensen liefde zo hoog achten. Universeel plaatst men het tegenover haat, het kwade, etc. Hier licht weer iets op van wat we eerder zagen bij Lewis, nl. dat hij vertrekt bij wat mensen voelen en ervaren om aldus te kunnen zeggen dat er blijkbaar in hen een besef is van het hogere en het goede,

hoewel ze zelf denken dat ze dat besef van zichzelf hebben en niet van een Ander. Hoe kom je eigenlijk aan dat besef binnen een harde evolutionaire wereld? Dat is wat Lewis hen vraagt.

Voor Lewis is het antwoord: God legde haar in je ziel en daarom heb je en ken je de liefde. Maar zij wijst heen naar God en niet naar zichzelf. Liefde is verlangen naar de Ander, liefde is heteronoom. Het gaat aldus niet om de tuin maar om de Tuinman. Christus, ja de drieënige God, is het Voorwerp der liefde en de Bron der liefde.

2. *God is liefde: de 'opera ad intra'*

God is liefde, zegt Johannes. Liefde is Zijn meest wezenlijke karakteristiek. Het omgekeerde - Liefde is God – is daarmee niet waar – wat veel mensen denken – , ook al komt alle liefde wel van God.

Het is veelzeggend dat we geloven in God drieëinig. God is één Persoon met drie gestalten: Vader, Zoon en H. Geest. De diepe grond hiervan is dat er aldus een gemeenschap is binnen God: een gemeenschap der liefde. God is Zichzelf genoeg, zegt de dogmatiek , en ze bedoelt precies dit punt: Hij is volkomen in Zichzelf en dat is in de Liefde: De Vader bemint de Zoon, de Zoon de Vader, de Vader bemint de Geest, De Geest de Vader, De Zoon bemint de Geest en de Geest de Zoon. Deze zelfgenoegzaamheid Gods en de liefde daarbinnen betreft De zogeheten 'opera ad intra' ofwel 'werken naar binnen', dus het handelen van God binnen Zijn trinitarische Zelf.

Hier brengt Lewis zijn notie van het waarderings- en behoefteverlangen in: bij God is er alleen waarderingsverlangen, Hij is niet behoeftig! Overigens sluiten de begrippen 'waarderingsverlangen' en 'behoefteverlangen' van Lewis precies aan bij wat de dogmatiek verwoordt met de respectievelijke Latijnse woorden 'frui' en 'uti': frui = genieten van iets of iemand om de zaak of persoon zelf, 'uti' is 'iemand of iets gebruiken' uit eigen behoefte.

Allah is volgens het geloof van de Islamiet één God. Zij vinden dat wij polytheïsten zijn met het geloof in een drieënige God. Onzin natuurlijk! God is één, maar heeft drie gestralten of 'hypostasen': Vader, Zoon en Heilige Geest. Allah is niet een godheid die een onderlinge gemeenschap met zichzelf is. Hij is alleen maar 'één'. Veelzeggend is daarom dat hij tal van eigenschappen heeft maar niet: Liefde!!!

God is in zekere zin 'een gezin'. God is de vader, Christus is het Kind. Maar waar is dan de Moeder? Welnu, zonder in feministisch vaarwater te komen, waar God als onzijdig of ook als vrouwelijk wordt beschouwd, ligt hier wel een zekere blinde vlek bij ons: de Heilige Geest (ruach) is grammaticaal gezien vrouwelijk. Het is ook de zijde van God van de vrucht: 'de Geest Gods zweefde over de wateren', en dat zweven is het woord vliegen zoals vogels dat doen. Het is verwant aan 'broeden'. God is niet vrouwelijk maar Hij heeft eigenschappen die daarmee geassocieerd worden: naast de kracht en macht die met mannelijkheid geassocieerd worden, zijn er de bewogenheid en barmhartigheid die met vrouwelijkheid geassocieerd worden: het zijn ook meer kanten in de mens dan zelfstandige naamwoorden: elke man heeft ook vrouwelijke kanten en elke vrouw mannelijke! Henri Nouwen legt er in zijn prachtige boek *Eindelijk thuis* de nadruk op dat Rembrandts 'De verloren zoon' de Vader tekent met één mannelijke en één vrouwelijke hand. De H. Geest is ook nauw bij Maria betrokken. Je hoeft niet in Maria te gaan geloven om je te realiseren dat protestanten haar ook weer te weinig zien staan: ze is NB de moeder Gods! Ik denk dat – of je het nu afkeurt of niet – je wel moet proberen te begrijpen dat in de RK Kerk Maria voorziet in een diepe psychologische behoefte, namelijk die naar het moederlijke in God.

3. *God is liefde : de 'opera ad extra'*

God is Zichzelf genoeg tekent dat Hij Zijn schepsel niet nodig heeft in strikte zin. De schepping is niet noodzakelijk, zoals de Grieken dachten. Zij gingen uit van een notie van 'volheid', het zogeheten volheidsbeginsel (zie hiervoor het moeilijke maar fascinerende boek van A. Lovejoy, *The Great Chain of Being*). Het hoogste Wezen moest volgens de Grieken wel streven naar realisering van Zijn liefde en almacht en

daarom een wereld scheppen die perfect moest worden. De christelijke filosofie geloof echter in de wil van God: God hoeft niets, alles is open en vrij: contingent! Maar Hij wilde iets scheppen. God heeft ons niet nodig maar Hij wil ons nodig hebben. Dat is een beslissend verschil. De wereld is een voorwerp van Zijn vrije liefde en niet van enige noodzakelijkheid of fataliteit. Dit denken is de grote emancipatie van de Kerk uit het Griekse determinisme: van Augustinus uit de Vroege Kerk tot Duns Scotus uit de Middeleeuwen tot Lewis in de Moderne Tijd is dit de lijn van de Kerk en de klassieke theologie. Hier mag de Kerk gepast trots op zijn! Ze meot daarom ook niet vervallen in geloofsdeterminisme, wat soms helaas gebeurt in onze traditie!

Gods liefde dwingt God niet om ons te scheppen maar ze “dringt” natuurlijk wel! Hij wil ons liefhebben en onze wederliefde ontvangen! Daartoe schiep Hij de tuin der wereld. Het betreft hier, zoals de dogmatiek het noemt, Gods ‘opera ad extra’ ofwel ‘werken naar buiten’ (buiten Zichzelf namelijk).

Hij is wel een jaloez God, zoals de Tien Geboden ook zeggen. Dit is een karakteristiek die Lewis ook inbrengt: wat is de functie van jaloezie in de vier liefdes? Sommige mensen verwijten God egoïsme: God wordt dan als een mens die iedereen dwingt hem lief te hebben. Dat zouden we in het gewone leven egoïstisch vinden. Maar de vergelijking met God gaat geheel mank. God is Liefde, Hij schiep de wereld met daarin de liefde, ze is Zijn auteursrecht, zonder Hem was er helemaal geen liefde, helemaal niks of alleen niet-liefde. Daarom is het hier de logica der liefde zelf die zegt dat God niet in dergelijke categorieën valt. Hij is onze Schepper die vanuit Zijn liefde ons wilde als Hem weder beminnde schepsels. In de liefde is elk egoïsme uitgebannen: in de waarderingsliefde wel te verstaan: liefde zoekt immers niet Zichzelf! Wij mogen God ‘genieten’ (‘fruï’). Helaas is in de hof de keuze gemaakt voor de niet-liefde. Daarmee kunnen mensen niet meer God liefhebben, ze willen het ook niet meer. Alleen omdat God desondanks doorging met liefhebben en Christus zond kan er door de genade weer de wederliefde tot God in de mens worden gewekt: de H. Geest wekt dit: weer een ‘vrouwelijk’ werk om zo te zeggen. De andere liefdes – genegenheid, vriendschap[en huwelijk - heeft God ons nog gelaten, zij zijn gestalten der algemene genade.

4. Menselijke liefde als beeld van Gods liefde

De menselijke liefde verhoudt zich tot Gods liefde zoals een reproductie zich verhoudt tot het originele schilderij, zoals een rivier zich verhoudt tot de Bron. Aldus Lewis in zijn hoofdstuk over de liefde Gods. Menselijke liefde is aldus een spiegelbeeld, een gelijkenis van de liefde Gods. Zij is niet alleen eerst mogelijk vanuit God maar zij is ook een gelijkenis bij benadering van Gods liefde. Voor de drie menselijke liefdes betekent dat achtereenvolgens:

a. Genegenheid: de menselijke genegenheid is een spiegel van Gods ontfermende genegenheid voor ons. De familiale menselijke liefde weerspiegelt de liefde van Vader, Zoon en Geest. De Schrift spreekt daar ook van: ‘wanneer gij, die zondige mensen zijt, uw kinderen reeds goede gaven weet te schenken, hoeveel te meer weet Uw hemelse Vader u goede gaven te schenken’ .

b. Vriendschap: de menselijk vriendschap is een spiegel van Gods vriendschap voor ons: Mozes sprak tot God ‘van aangezicht tot aangezicht als met een Vriend’, David en Jonathan zijn beeld van deze liefde der vriendschap Gods.

c. Huwelijksliefde: zij is een spiegel bij uitnemendheid van de liefde Gods. Het Hooglied laat ons dit reeds zien, in Openbaringen gaat Christus de Bruid beschermen die moet vluchten voor de boze. De Kerk zal niet worden vernietigd door de boze. Hierna zal er zijn de bruiloft des Lams. Weerspiegelt niet veel magistrale chr kunst dit alles, in beeld het Lam Gods van Van Eijk en in klank Bachs Mattheüs en in woorden Dante’s Goddelijke Komedie? Agnus Dei qui tollis peccata mundi, Lam Gods dat de zonden der wereld wegdraagt.

Tesamen vormen zij een driedig beeld van de oorspronkelijke liefde Gods in Christus: Joh. 3!: ‘Want alzo lief heeft God de wereld gehad ...’ En zijn we niet in Zijn beeld geschapen en worden we niet herschapen naar Zijn beeld? Dit alles gaat door de weg van dit leven heen, vol lijden, verdriet en pijn maar ook vol ontferming Gods: Ps 23.

5. *Afwenden is toewenden: de paradox der liefde*

Het grote gevaar der menselijke liefde is dat zij in zichzelf opgaat en autonoom wordt. In dat licht spreekt Lewis een zeer wezenlijke zaak uit, waar hij een christelijke paradox der liefde verwoordt. Naar mijn overtuiging zit hij hier heel dicht bij de theoloog van de paradox, Kierkegaard.

Menselijke liefde, of toewending tot de geliefde, zo zegt Lewis, kan alleen bestaan bij gratie van het afwenden van die liefde of geliefde. Om dit duidelijk te maken is het te vergelijken met wat Christus zegt over 'je leven behouden' en 'je leven verliezen': ook een paradox! Hij zegt: 'Wie zijn leven zal willen behouden, die zal het verliezen, maar wie het zal willen behouden om Mij nentwil, die zal het behouden'.

Je zou deze hele uitspraak kunnen toepassen op: 'Wie de menselijke liefde zal willen behouden zal ze verliezen ... etc.'

Wij moeten ons eerst afwenden van de geliefde – je kind, vriend of echtgenoot – en toewenden tot God om pas vanuit Hem de liefde te kunnen vinden in de juiste – heteronome – gestalte. Dat zie je ook in de drie gestalten der liefde:

a. Genegenheid: Christus zegt dat wie vader of moeder meer lief heeft dan Hem niet in kan gaan in Zijn rijk. Pas in de liefde tot Hem kunnen we onze ouders liefhebben, nl. als gelijkende gestalte der liefde (zie de vorige paragraaf die hier terug keert!).

b. Vriendschap: Eerst Gods als onze Vriend en Metgezel leert ons de vrienden beminnen: hier zit ok iets van de geestelijke vriendschap in, de gemeenschap der heiligen!

c. Huwelijksliefde: Eerst wie God boven al stelt en niet man of vrouw boven Hem zal in Zijn rijk in kunnen gaan. Christus is de eerste Bruidegom, en onze echtgenoot de tweede, analoog daaraan.

6. *Afwenden is het moeilijkste: Lewis en Joy*

Hier breng ik dan de huwelijksliefde van Jack Lewis en Joy Davidman in! In 1952 leerden zij elkaar kennen. Het begon als *genegenheid*! Joy was geraakt door de boeken van Jack, daar in het verre Amerika. Ze ging naar Engeland, op de vlucht voor een gebroken huwelijk met een alcoholistische echtgenoot die het met een ander hield. Ze ontmoette Jack persoonlijk en een *vriendschap* ontstond daar. Ze huwden zelfs met elkaar maar dat was aanvankelijk omdat Joy anders geen verblijfsvergunning voor Engeland kreeg, dus een papieren huwelijk! Maar toen werd Joy ziek, ze kreeg kanker, en doorheen dat lijden werd een werkelijke liefde geboren tussen die twee. Ze huwden nu voor de kerk: het echte *huwelijk*, volgens Lewis!

Heel het boek *The Four Loves* (1960!) is eigenlijk voortgekomen uit deze liefde, Joy was eigenlijk de muze van dit boek! Het is ook een veel rijper boek wat de liefdesbeschrijving betreft dan bv *Mere Christianity* uit 1951, waar het nog de vrijgezel Lewis is die spreekt over de liefde.

De liefde van Jack en Joy was een zeldzaam hoge en grote liefde. Lewis wilde haar niet verliezen aan de dood. Hij kon dat niet verdragen, de gedachte alleen al maakte hem gek. Hij was volkomen naar haar toegewend. Op haar sterfbed kon zij zich wel overgeven aan God. Zo treffend zegt Lewis hierover in *A Grief Observed*, en hij citeert hier Dante: 'Ze glimlachte, maar niet naar hem ... ze *wendde zich naar de Eeuwige Fontein*'. Hier zie je heel subtiel het *afwenden* tot God van Joy: de 'Eeuwige Fontein' is Christus. Juist in haar *afwenden van Lewis en toewenden tot God wendt ze zich eerst ook toe tot Lewis*. Lewis kón dit toen niet, maar pas later heeft hij geleerd haar werkelijk los te laten door zich toe te wenden tot God. Daarmee hervond hij haar pas werkelijk. Toen waren alle vier de liefdes in hun geschiedenis verenigd!

In feite gaat heel *A Grief Observed* over dit afwenden en toewenden: pas wanneer je de Joy in God vindt, vindt je ook de Joy die je vrouw is.

Wij allen moeten in het leven deze paradox gaan leren: wie zijn liefde zal willen behouden zal haar eerst moeten verliezen: geldt dit ook niet voor heel het aardse leven: dat moeten we bezitten als niet-bezittend en pas in het verliezen bezitten wij het!

7. Tenslotte: Volkomen liefde

Hierna zal er de volkomen liefde zijn. Augustinus zegt: in het paradijs 'kunnen wij zondigen' (posse peccare), in de gevallen wereld 'kunnen wij niet niet-zondigen' (non posse non peccare) maar in de hemel 'kunnen wij niet zondigen' (non posse peccare'). In deze negen Latijnse woorden ligt heel de werkelijkheid besloten.

De hemelse liefde is een werkelijkheid der liefde met een taal der liefde: I Kor. 13. Hier kunnen wij daarvan slechts stamelen. Heel *Narnia* – 1200 blz – is slechts de eerste bladzijde van dat boek. Slechts bij gelijkenis en analogie en spiegelbeelding kunnen wij iets daarvan verstaan hier – en dat is alreeds zeer rijk bij tijden.

Niemand heeft dit vergelijkende perspectief van de liefde Gods mooier woorden gegeven dan Augustinus, die zeer grote gestalte in het Grote Huis! Met hem wil ik dit jaar rond Lewis daarom eindigen, jullie dankend voor de Joy die je mij hebt geschonken in de gestalte der vriendschap!. In Boek X.vii.8, 2^e alinea van de *Confessiones* of *Belijdenissen* zegt hij iets over de liefde Gods in het licht van de analogie met de aardse liefde (ik heb het enigszins in de vorm van een gedicht vertaald omdat het die vorm eigenlijk behoeft). Mogen wij op aarde in het Grote Huis van de christelijke geloofstraditie wonen, samen met Lewis, Augustinus en zovele anderen, en moge Gods liefde ons (voor het allereerst of steeds meer en dieper) aanraken!

'Wat heb ik nu lief wanneer ik U bemin?

Niet de schoonheid van het lichaam,

Niet de luister van de tijd,

Niet de glans van het licht die mijn ogen lief is,

Niet de heerlijke melodieën van veel liederen,

Niet de aangename geur van bloemen, reukwerk en specerijen,

Geen manna en geen honing,

Niet de ledematen die de omhelzing koesteren –

Deze dingen zijn het niet die ik liefheb wanneer ik mijn God bemin.

Maar niettemin heb ik zoiets als een licht lief,

Zoiets als een stemgeluid,

Zoiets als een geur,

Zoiets als een spijs

En zoiets als een omhelzing,

Wanneer ik mijn God liefheb

Die licht is,

En stemgeluid

En geur

En spijs

En omhelzing van mijn innerlijke mens,

Daar waar voor mijn ziel de glans van het licht straalt,

Dat door geen ruimte omvat wordt,

Daar waar die klank weerklinkt,

Die niet verstomt,

Daar waar die geur hangt,

Die niet verwaait,

Daar waar die smaak is

Die door eten niet vermindert,

Daar waar omhelsd wordt,

Zonder verzadiging –

Dat is het wat ik liefheb,

Wanneer ik mijn God bemin'.